

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 854-856; III, 894-895; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 64, 65, 110, 181; IV, 49-50, 60, 83, 86, 138; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 40-49, 55-56, 59-60, 134, 136, 150; IV, 199-201; V, 449; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut 1965, II, 248-249; a.m.f., *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), III, 34-35; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 562-567; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 187-188; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye*, I, 270-271; II, 57, 311; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VIII, 335-337, 415-417, 497; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), Ankara 1424/2003, I, 230, 231, 239, 270; II, 845-848, 976.

MEHMET ALİ KAPAR

SAFVET MEHMED ESAD PAŞA

(bk. SAFFET MEHMED ESAD PAŞA).

SÂĠĠNÎ, Ahmed b. Muhammed

(أحمد بن محمد الصاغانى)

Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed
es-SâĠânî el-Usturlâbî
(ö. 379/990)

Gözlem aletleri icat eden
matematikçi-astronom.

Merv yakınlarındaki SâĠân kasabasında doğdu. Öğrenimini Bağdat'ta yaptıktan sonra riyâzî ilimler üzerinde yoğunlaşarak özellikle eski dünyadan intikal eden usturlap vb. astronomi ölçüm aletlerinin geliştirilmesi, yenilerinin icat ve imali konusunda büyük başarı gösterdi. Alanında çığır açtığına inanan öğrencileri onun talebeleri olmakla daima övünmüştür (İbnü'l-Kiftî, s. 79). Büveyhî Hükümdarı Şerefüddeve, Bağdat'ta bir rasathâne yaptırdığında yedi gezegeni gözlemlemek üzere Kûhî'yi gö-

revlendirdi. SâĠânî'nin Kûhî ile birlikte çalıştığı ve gözlemlerin kendi icat ettiği aletlerle yapıldığı, sonucun iki ayrı tutanakla tesbit edilip kadî, âlim ve şahitlere imzalandığı, SâĠânî'nin de bu tutanaklarda imzasının bulunduğu bilinmektedir (a.g.e., s. 353). Bîrûnî, SâĠânî'nin günümüze ulaşmayan *Ġlmi'l-hey'*e adlı eserinde verdiği, 374 (984) yılında ekliptiğin eğiminin ve Bağdat'ın enleminin ölçümüyle ilgili bilgileri kitabına almış, onun bu değerleri 23° 35' ve 33° 20' olarak bulunduğunu, yine onun güneşin baş ucu noktasının (zenit) yüksekliğini tayin amacıyla 376'da (20 Mart 986 – 19 Mart 987 arası) Bağdat'ın Yazdicerdî semtinde mevsimlerin uzunluğunu ölçerek baş ucu yüksekliği için Batlamyus'unkinden farklı bir yöntemle 82° 52' 33" değerini hesapladığını bildirmiştir (*Tahdîdü nihâyâtî'l-emâkin*, s. 72; *el-Kânünü'l-Mes'ûdî*, II, 659-660). SâĠânî'nin başarılarını anlatırken onun güneşin hareket denklemini belirlediğini de ifade eden Bîrûnî, Sâbîb b. Kurre'den naklen yerkürenin çevresini ölçmek için Halife Me'mûn'un izniyle bir seyahat yaptığını bildirmekteyse de bu zaman bakımından mümkün değildir.

Eserleri. 1. *Kitâb fi keyfiyyeti tasfihi'l-küre 'alâ saḥîhi'l-usturlâb*. SâĠânî'nin kendine özgü bir yöntem uyguladığı eser Fuat Sezgin tarafından derlenen *er-Resâ'ilü'l-müteferrika* içinde yedinci risâle olarak yayımlanmıştır (Haydarâbâd 1948). 2. *Risâle fi's-sâ'ati'l-ma'mûle 'alâ şafâ'ihî'l-usturlâb*. Oxford Bodleian Library'de (nr. 940/3) bir nüshası bulunmaktadır. 3. *Maḳâle fi'l-eb'âd ve'l-ecrâm*. Gezegenlerin ve yıldızların uzaklık ve hacimlerini inceleyen bu eserin bir nüshası Şam Zâhiriyye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 4871/12). 4.

Risâle fi 'ameli dū'î'l-müsebbâ' 'alâ mütesâvi'l-aqlâ' fi'd-dâ'ire (Bibliothèque Nationale, nr. 4821/4). 5. *Ġvânî'nü 'ilmi'l-hey'*e. Bîrûnî tarafından zikredilmiştir. 6. *Maḳâle fi münâza'a ceret beynî ve münecimi'r-Rey fi mes'eletin min ma'rifeti'l-usturlâb* (eserleri için ayrıca bk. GAS, VI, 217-218; Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 88-89).

BİBLİYOGRAFYA :

Bîrûnî, *Tahdîdü nihâyâtî'l-emâkin* (nşr. Muhammed b. Tâvîl Tancî), Ankara 1962, s. 72; a.m.f., *el-Kânünü'l-Mes'ûdî* (nşr. Seyyid Hasan Bârânî), Haydarâbâd 1374/1955, II, 659-660; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 79, 353; Suter, *Die Mathematiker*, s. 65; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 400; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 110-115; Sezgin, *GAS*, V, 311; VI, 217-218; VII, 407; Sarton, *Introduction*, I, 666; Ebû'l-Kâsım Kurbânî, *ZindeĠnâme-i Riyâzîdânân-ı Devre-i İslâmî*, Tahrân 1365 hş., s. 292-295; B. A. Rosenfeld – Elmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 88-89.

FERRUH MÜFTÜOĞLU

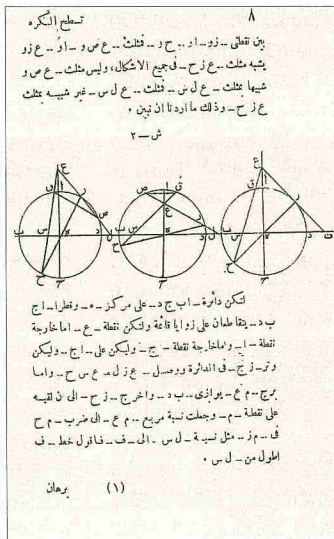
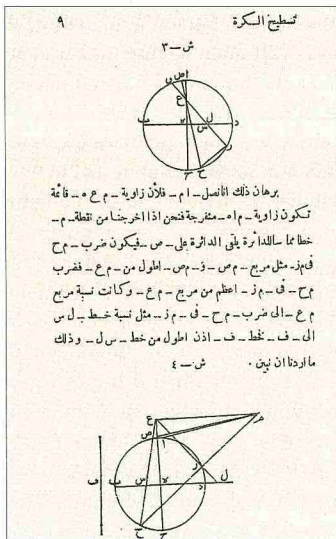
SÂĠĠNÎ, Radiyyüddin

(رضى الدين الصاغانى)

Ebû'l-Fezâil Radiyyüddîn (Radî) Hasen
b. Muhammed b. Hasen es-SâĠânî
(ö. 650/1252)

Lugat, dil, fıkıh ve hadis âlimi.

10 Safer 577'de (25 Haziran 1181) Lahor'da dünyaya geldi. Bedâün'da doğduğuna dair rivayet doğru değildir. Aslen Kureyş kabilesinin Adî b. Kâ'b koluna mensup olduğu için Adevî, Hz. Ömer'in soyundan geldiği için Ömerî nisbeleriyle de anılmıştır. Eserlerinde nisbesini "SâĠânî" şeklinde kaydetmekle birlikte daha sonra "SâĠânî" diye kullanılmıştır. Ailesi önce SâĠânîyân'a (ÇaĠânîyân) göç etmiş, ardından Lahor'a yerleşmiştir. SâĠânî ilk tahsilini babasının yanında yaptı ve Arap dili ve edebiyatına ilgi duydu. Henüz küçük yaşta iken babası ile Lahor'dan Gazne'ye göç etti. On üç yaşında babasını kaybetti. Önce Hanefî fıkhını öğrendi. Daha sonra ilmî seyahatlere çıkarak yaklaşık on yıl boyunca çeşitli âlimlerden ders aldı. Mekke, Medine, Yemen, Bağdat ve Mogadişu gibi yerleri dolaştı. Ardından Lahor'a dönen ve buradan Delhi'ye giden SâĠânî, Arap diline ve özellikle lugat alanına yöneldi. Bu husustaki bilgilerini derinleştirmek üzere Bedâün ve Kol'de (Coil, bugünkü Aligarh) bir süre kaldıktan sonra 605'te (1208-1209) Hicaz'a gitti. Hicaz'da yaklaşık beş yıl kal-

SâĠânî'nin
*Kitâb
fi keyfiyyeti
tasfihi'l-küre
'alâ saḥîhi'l-
usturlâb*
adlı eserinden
iki sayfa
(Haydarâbâd 1948,
s. 8-9)

di ve Mekke'de Burhâneddin Ebü'l-Fütûh Nasr el-Husrî'den faydalandı. Seyahatleri sırasında Yemen'de Nazzâm Muhammed b. Hasan el-Merginânî ile Kâdî Sa'deddin Halef b. Muhammed el-Kerderî'den hadis, fıkıh, gramer ve aruz konularında istifade etti. Ebû Muhammed İbnü'l-Cevzî de onun hocaları arasında yer alır.

Sâgânî, Hicaz'dan Aden'e geçti; burada Kâdî Ebû İshak İbrâhim el-Kureyzî, İbn Battâl ve oğlu Süleyman gibi hocalardan faydalandı. Hattâbî'nin Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhîh*'i ve Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'ine yazdığı şerhleri bu âlimlerle birlikte okudu, onlara Harîrî'nin *el-Mağâmâ't*'ini okuttu. Aden'den Mogadişu'ya gitti ve bir süre sonra tekrar Yemen'e döndü. 613'te (1216) Mekke'ye geçerek Yâkût el-Hamevî ile görüştü. Burada iki yıl kaldıktan sonra Bağdat'a geçti. Bağdat'ta Ma'rûf-i Kerhî'nin mezarını ziyaret etmesi bu sırada tasavvufa yöneldiğinin işareti olarak yorumlanmaktadır. Bağdat'ta daha çok hadisle meşgul oldu ve kısa zamanda ismi duyuldu. İki yıl kadar Bağdat'ta kalan Sâgânî'ye Halife Nâsır-Lidînilillâh hil'at giydirdi ve kendisini Delhi Sultanı İltutmış'a büyükelçi olarak göndermek istedi. Bunun üzerine Sâgânî 617 (1220) yılı başlarında Delhi'ye gitti. 624'te (1227) Hindistan'dan ayrılarak önce hac görevini yerine getirdi, oradan Yemen'e geçti. Yeni Abbâsî halifesi Müstansır-Billâh'ın arzusuyla Bağdat'a döndü; halife onu iki yıl sonra tekrar Delhi'ye elçi olarak görevlendirdi; orada İltutmış tarafından çok iyi karşılandı. Arkadaşları Bağdat'a dönmesine rağmen Sâgânî uzun süre Delhi'de kaldı ve ardından Yemen'e döndü. Halife Müstansır-Billâh, Sâgânî'yi İltutmış'ın yerine geçen kızı melike Raziyye'ye elçi olarak bir defa daha yolladı (634/1236-37). *et-Tekmile* adlı eserini Kâbe'de 635'te tamamladığına göre Delhi'de fazla kalmamıştır. 637 (1239-40) yılında geldiği Bağdat'ta 19 Şâban 650'de (25 Ekim 1252) vefat etti. 50 dinar bırakarak kendisinin Mekke'de defnedilmesini vasiyet ettiği için oğulları ve öğrencileri naaşını Mekke'ye naklederek Cennetü'l-muallâ'da süfi Fudayl b. İyâz'ın yanına gömdüler.

Arap dili alanında otorite sayılan Sâgânî için Süyûtî "lugat sancağının taşıyıcısı", Zehebi "lugatın zirvesindeki isim" ifadelerini kullanmıştır (Abdülhay el-Hasenî, I, 138). Sâgânî hadis sahasında da önemli bir yere sahiptir. Öğrencisi Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî'nin hocası hakkında "sâlih, sadûk" gibi ifadeler kullanarak onun lugat, fıkıh ve hadiste imam olduğunu söy-

lediği nakledilmektedir (Zehebi, XXIII, 283). Mevzû hadislerle dair yazdığı eserlerde yer alan tenkitleri Şemseddin es-Sehâvî gibi bazı âlimler tarafından aşırı bulunmuş, mevzû derecesinde olmayan bazı rivayetleri bu sınıfa soktuğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Eserleri. A) Lugat ve Dil. 1. et-Tekmile ve'z-zeyl ve's-şıla li-kitâbi Tâci'l-luğa ve Şihâhi'l-'Arabîyye li'l-Cevheri. Sâgânî bu eserinde Cevherî'nin *es-Şihâh*'i'ne 60.000 civarında madde ilâve etmiştir. *et-Tekmile*'nin I ve IV. ciltleri Abdülalîm et-Tahâvî, II ve V. ciltleri İbrâhim el-Ebyârî, III ve VI. ciltleri Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1970-1979). **2. el-'Ubâbü'z-zâhir ve'l-lübâbü'l-fâhir.** Müellif, son Abbâsî veziri İbnü'l-Alkamî için hazırlamaya başladığı bu eserini mîm harfine kadar yazabilmiştir. İbn Fâris'in etimolojisini esas alan sözlükçülük anlayışından istifade edilerek ve Cevherî'nin *es-Şihâh*'inin tertibi esas alınarak hazırlanan eseri Muhammed Hasan Âlü Yâsîn (I-IV, Bağdat 1977 -) ve Fir Muhammed Mahdûmî (I-IV, İslâmâbâd 1994 -) yayımlamaya başlamıştır. Tâceddin İbn Mektûm'un, bu eserle İbn Sîde'nin *el-Muḥkem*'ini bir araya getirdiği kaydedilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1122; eserin tanıtımı için bk. Hüseyin Nassâr, II, 530-543). **3. eş-Sevârid fi'l-luğa** (nşr. Adnân Abdurrahman ed-Dûrî, Bağdat 1403/1983; nşr. Mustafa Hicâzî, Kahire 1403/1983, tanıtımı için bk. 'Âlemü'l-kütüb, IV/3 [Riyad 1983], s. 465). **4. Kitâbü'l-Ezâd** (nşr. August Haffner, Beyrut 1913; nşr. Muhammed Abdülkâdir Ahmed, Kahire 1409/1989). **5. Kitâbü Yef'ûl** (nşr. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, Tunus 1924, 1935; nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî, Basra 1960). **6. el-Mürtecel fi şerhi'l-Kılâdeti's-simtiyye fi tevşîhi'd-Düreydiyye.** İbn Düreyd'in *el-Maḫşûre*'si üzerine yapılmış bir çalışma olup Ahmed Han tarafından neşredilmiş (Mekke 1409/1988), Abdülkerîm el-Yâfi bu neşri esas alan bir makale yayımlamış (*et-Türâsü'l-'Arabî*, XIII/53 [Dımaşk 1414/1993], s. 7-29), bir muhtasarı da Sâmi Mekkî el-Ânî ve Hilâl Nâcî tarafından yayımlanmıştır (Bağdat 1977). **7. Kitâbü Fa'alân.** Masdarı "faalân" vezninde olan 200'den fazla kelimenin son harfine göre alfabetik sıralandığı bir eserdir. Ahmed Han, Ali Hüseyin el-Bevvâb'ın *Naḫ'atü's-şadyân fîmâ câ'e 'ale'l-fa'alân* başlığıyla neşrettiği eserin (Riyad 1402/1982) adının müellifin hadisle ilgili diğer eseriyle (aş.bk.) karıştırıldığını söylemektedir (*Câmi'atü'l-Melik Su'ûd Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*,

XIII/2 [1986], s. 821 vd.). **8. Esmâ'ü'l-gâde fi esmâ'i'l-'âde** (nşr. Ahmed Han, *el-Mevrid*, IX/3 [Bağdat 1980], s. 147-158). **9. Esmâ'ü'z-zî'b** (Kahire 1320/1902; İstanbul 1330; Beyrut 1933). **10. Mâ Benet-hü'l-'Arab 'alâ fi'âl** (nşr. İzzet Hasan, Dımaşk 1383/1964). **11. Kitâbü'l-İnfi'âl** (nşr. Ahmed Han, İslâmâbâd 1977). **12. Ta'zî-zü beyteyi'l-Harîrî** (nşr. Ahmed Han, *MMLADm.*, LIV/4 [1979], s. 906-925). **13. Mecma'u'l-bahreyn ve maḫla'u'n-neyyireyn.** Cevherî'nin *es-Şihâh*'i ile buna dair *et-Tekmile ve'z-zeyl ve's-şıla* adlı eserini, ayrıca *es-Şihâh* üzerine yazdığı *el-Hâşiy*'esini kapsayan geniş bir sözlüktür. Tamamı on iki cilt olan eserin İstanbul kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır (*Mu'cemü'l-maḫ-tûṭâti'l-mevcûde*, I, 416).

B) Hadis. 1. Meşâriku'l-envârî n-nebeviyye*. Sâgânî'nin sahih hadislerden seçerek derlediği bazı hadisleri nahiv konularına göre düzenlediği bu eseri kendisine şöhret kazandırmış, yazıldığı devirden itibaren büyük ilgi görmüş, başta Osmanlı medreseleri olmak üzere İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde ders kitabı olarak okutulmuş, erken dönemlerden itibaren yayımlanmış (Leipzig 1791, 1896; Bombay 1292; Leknev 1301, 1316; İstanbul 1309, 1311, 1315, 1328) ve üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmıştır. **2. ed-Dürrü'l-mültekaṭ fi tebyîni'l-ğalaṭ ve nefyi'l-lağaç.** Kudâî'nin *Şihâbü'l-aḫbâr*'ı ile Uklîşî'nin *en-Necm min kelâmi seyyidi'l-'Arab ve'l-'Acem*'inde bulunan mevzû hadislerle dair olan eser, Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî tarafından müellife ait *el-Mevzû'ât* ile birlikte neşredilmiş (Beyrut 1405/1985), ayrıca Muhammed b. Mustafa Ebü'l-Ulâ tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1425/2004). **3. Risâle fi'l-eḫâdişi'l-mevzû'a.** Muhtemelen *ed-Dürrü'l-mültekaṭ*'ın muhtasarı olup önce Kahire'de basılmış (1305/1887), daha sonra *el-Mevzû'ât* başlığıyla Necm Abdurrahman Halef (Dımaşk-Beyrut 1401/1980, 1405/1985) ve Muhammed Abdülkâdir Ahmed (Kahire 1411/1991) tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. **4. Naḫ'atü's-şadyân fi men fi şuhbetihim nazar mine's-şahâbe ve ğayri zâlik** (nşr. Ahmed Han, *el-Mevrid*, XVI/2 [Bağdat 1987], s. 151-186; Beyrut 1407/1987; nşr. Seyyid Hasan Kisrevî, Beyrut 1410/1990). **5. Derrü's-seḫâbe fi beyâni mevâzî'i vefeyâti's-şahâbe** (nşr. Sâmi Mekkî el-Ânî, Bağdat 1969; nşr. Târik et-Tantâvî, Kahire 1992). **6. Esâmî şüyûhi'l-Buḫârî** (nşr. Ali b. Muhammed el-İmrân, Mekke 1419; eserleri için ayrıca bk. Ahmed Fâ-

rûk, s. 16-21; Hüseyin Ali Mahfûz, XXXIV [1974], s. 90-92).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdûlbâki b. Abdülmeccid el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Abdülmeccid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 98-100; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXIII, 282-284; Safe-dî, *el-Vâfi*, XII, 240-243; İbn Melek, *Mebârîku'l-ezhâr şerhu Meşâriku'l-envâr* (nşr. Eşref b. Abdülmaksûd Abdürrahîm), Beyrut 1415/1995, I, 225; II, 88-89; III, 334-335; *Keşfü'z-zunûn*, I, 552; II, 1067, 1087, 1122, 1250, 1424, 1705, 1832; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetu'l-havâtır*, I, 137-141; Brockelmann, *GAL*, I, 443-444; *Suppl.*, I, 613-615; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-Arabî: Neş'etühü ve tejavvürüh*, Kahire 1968, II, 530-543; Abdülcebbâr Abdurrahman, *Zehâ'irü't-türâsi'l-Arabî el-İslâmî*, [baskı yeri yok] 1403/1983, II, 640-642; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 239, 326, 329, 376, 385, 426; M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, İstanbul 1997, s. 148-149; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbül ve Anâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 415-416; Madad Ali Qadri, "Life and Works of al-İmam al-Saghani al-Lahori", *Sind University Research Journal*, V, Hyderabad 1966, s. 67-80; Ahmed Fârûk, "el-İmâm eş-Şağânî", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, V/2, İslâmâbâd 1970, s. 5-29; Hüseyin Ali Mahfûz, "eş-Şağânî", *MMLA*, XXXIV (1974), s. 88-94; Ahmed Han, "Leysê hâze'l-kitâb Nak'atü's-şad-yân bel Kitâbü Fa'alân", *Cami'atü'l-Melik Su'ûd Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XIII/2, Riyad 1986, s. 821-829; a.m.f., "Semâ'atü mü'elleftâti's-Şağânî el-lugaviyye", *MMMA* (Kahire), XLI/1 (1418/1997), s. 55-90; Ramzi Baalbaki, "al-Şağhâni", *EI²* (İng.), VIII, 820-821; Zübeyd Ahmed, "Hasan eş-Şağânî", *UDMİ*, VIII, 230-234.

MEHMET GÖRMEZ

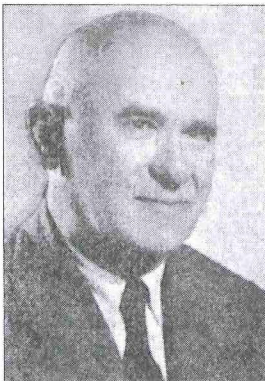
SAGİR

(bk. ÇOCUK).

SAGİRE

(الصغيرة)

Küçük günah anlamında
kebîrenin karşıtı olan bir terim
(bk. GÜNAH; KEBİRE).

Ali Rıza
Sağman

SAĞ GARİBLER

(bk. GUREBÂ BÖLÜKLERİ).

SAĞ ULÛFECİLER

(bk. ULÛFECİYAN).

SAĞMAN, Ali Rıza

(1889-1964)

Tarihçi, hânende, mevlidhan
ve bestekâr.

Ünye'de doğdu. Sultanselimli Hâfız Rıza diye anılır. Babası kıdemli yüzbaşılıktan emekli Yozgatlı Duhancızâde Ömer Vasfi Bey, annesi Ayşe Sıdika Hanım'dır. İlk eğitimini sekiz yaşlarında iken gittiği Giresun'da aldıktan sonra hıfzını tamamladı. Rüşdiye'yi de burada okudu. Ardından İstanbul'a giderek (1904) Fatih'te Bahr-i Sefid Tetimme-i Sâni Medresesi'ne girdi. Fâtih Camii'nde İskipli Mehmed Âtîf Efendi'den Arapça okumaya başladı. Bu arada yaz tatillerinde gittiği Giresun'da Beyazıd-zâde Hâfız Ali Efendi'den tecvid, aşere ve takrîb okudu, 1908'de takrîbden icâzet aldı. 1910 yılı başlarında Fatih Çarşamba'daki Sultan Selim Camii müezzinliğine tayin edildi. Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi hadisesi sebebiyle sürgüne gönderildi (11 Haziran 1913). Yirmi yedi ay Sinop'ta, üç buçuk yıl kadar Çorum'da kaldıktan sonra Sadrazam Ahmed İzzet Paşa kabinesinin kurulması üzerine İstanbul'a döndü (1918). Burada Sahn Medresesi'nde tahsilini tamamladı (1920). Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin arıcılığıyla 14 Ağustos 1920'de Bâb-ı Fetvâ Hey'et-i Teftîşiyye Kalemi başkâtipliğine tayin edildiği de Mustafa Sabri Efendi'nin şeyhülislâmlıktan ayrılması üzerine 1 Kasım 1920'de bu görevden azledildi. Aynı yıl girdiği Süleymâniye Medresesi Kelâm-Felsefe Bölümü'nü de üç yıl sonra bitirdi.

1928'de Dârülfünun Hukuk Fakültesi'nden mezun olup avukatlık stajını tamamlamasına rağmen hukuk alanında çalışmadı. Aralık 1931'de ezan ve kâmeti tercüme işiyle görevlendirilen dokuz kişilik heyette yer aldı. Öte yandan Hayriye Mektebi (1923-1928), İnan Ortaokulu (1929-1942) ve İngiliz Erkek Lisesi'ndeki Türkçe hocalığının yanı sıra 1928 yılından itibaren uzun süre Dârüşşafaka'da Türkçe ve tarih dersleri okuttu. İstanbul İmam-Hatip Okulu'n-

da 1952-1964 yılları arasında çeşitli dersler verdi. Saint Michel Lisesi'nde 1940 yılından vefatına kadar Türkçe, tarih ve coğrafya hocalığı yaptı. Bu arada yaz aylarında Suriye ve Lübnan (1951), Mısır (1952) ve Irak'a (1953, 1954) gitti. 13 Eylül 1964'te Çarşamba'daki evinde vefat etti ve Edirnekapı'daki Otakçılar Mezarlığı'na defnedildi.

Hâfızlığı, hânendeliği ve mevlidhanlığı ile şöhret bulan Ali Rıza Sağman bestelediği eserlerle müzik alanındaki gücünü ortaya koymuştur. Çarşambalı (Sultanselimli) Hâfız Cemal'den beste, şarkı gibi formları meşketmek ve usul öğrenmekle başlayan müzik çalışmalarını daha sonra Muallim İsmâil Hakkı Bey, Üdi Ekrem Bey, Üdi Yü-suf Efendi ile Kemânî Hasan Efendi'den aldığı usul ve solfej dersleriyle devam ettirdi. Döneminde müzik toplantılarındaki icralarıyla tanınan Sağman Orfeon, Odeon, Columbia ve Parlafon plaklarına Kur'an'dan bazı sûrelerle ezan, salâ, münâcât, na't, mersiye, ilâhi, kaside, mevlid, ayrıca şarkı ve türkü okumuştur. Yılmaz Öztuna onun bestelediği on yedi şarkıdan oluşan bir liste neşretmiş, Mustafa Rona da on altı şarkısının sözlerini yayımlamıştır. Bunlardan on birinin notasının yayımlanmasına rağmen (İstanbul 1930) Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu repertuarında sadece sözleri de kendisine ait acem-kürdî bir şarkısı yer almaktadır. Ayrıca Sadettin Kaynak'ın uşşak makamında, "Gördüm seni bir gün yeni açmış güle döndüm" mısrayla başlayan şarkısının güftesi de Ali Rıza Sağman'a aittir.

Eserleri. Ali Rıza Sağman'ın çeşitli konularda yazdığı makaleleriyle gazel, kaside, münâcât, na't türünde aruz ve hece vezniyle manzumeleri *Meşrik-i İrfân* (Kon-ya), *Karadeniz* (Giresun), *Doğru Sadâ* (Samsun), *Beyânü'l-Hak*, *el-Medâris*, *Hakk'a Doğru*, *Hür Adam*, *İstiklâl*, *İ'tisâm*, *Millet*, *Milliyet*, *Sebilürreşâd*, *Son Saat*, *Tarih Dünyası*, *Tasvir* gibi gazete ve mecmualarda neşredilmiştir. Ayrıca bazıları risâle halinde olmak üzere kırk civarında eser kaleme almış, bunların bir kısmı yayımlanmıştır: *İbretnümâ-İtikadsızlık ve Menşei* (İstanbul 1328), *Meşhur Hâfız Sami Merhum* (İstanbul 1947), *İstanbul'u Ne Şekilde Aldık?* (I-II, İstanbul 1947-1948), *Din Adamları Nasıl Yetiştirilmeli?* (İstanbul 1950), *Hazret-i Kur'an Radyoda Okunabilir mi?* (İstanbul 1950), *İstanbul Hendekleri* (İstanbul 1951), *Mevlid Nasıl Okunur?* ve *Mevlidhanlar* (I, İstanbul 1951), *Sağman Tecvidi-*